

CUERA 1979

ANNADA XXV

8. CUDISCH

RADIOSCOLA

EDIZIUN DELLA CUMINONZA RADIO ROMONTSCH / ORGAN DELLA CUMISSIUN RADIOSCOLA

Redacziun: *Alfons Maissen*

Emissiun: 244

Stampa Romontscha, 1979

TILMANN RIEMENSCHNEIDER, CONCERT DILS AUNGHELS, MUSEUM GERMANIC, BERLIN (Schumbers, zincas gradas, la liuta ed aungheles che contan ord lur psalters aviarts.

Igl uoppen ded Uri ch'ei vegnius purtaus sin bandiera ell'Uara de Sempach. Igl ei in dils pli gronds scazis ella collecziun de bandieras della Casa cumin ded Altdorf.

Sin via

Gievgia, ils 29 de november ed ils 3 de december plaidan *Meinrad Giger* e *Michael Friberg* sur la «Musica turila», ina pratica musicanta dils tschentanners vargai, ch'ei oz puspei rnuvellada, il bia en fuorma de chors de posauna ed auters instruments de stuors. Ils fiffers u sunadurs de tuor vevan da lezzas uras ina funcziun, gruppaziuns ufficialas marcauillas ch'indicavan dallas tuorellas de portas dil marcau, dalla platforma de clutgers e dellas casas cumin l'entschatta, il miezgi e la fin dil di, uras impurtontas de festivitads, signals, fanfaras, saults e tocs musicals d'emoziun festiva e religiosa, savens fatgs en quella fuorma da gronds componists dil temps.

L'emissiun sesprova d'exemplificar la musica tradizionale de tuor, ch'ei reproducida allas p. 26–30 dil RS. Quella tradiziun ha cuzzau en biars marcaus nuninterruttamein tochen viaden el 19. tschentanner, ils davos temps bein mo pli sporadicamein. Duvradas vegnan gruppas d'instruments a flad dil temps, posaunas, trumbettas, corns, zincas, schalmais ed auters.

Il cudischet Radioscola ei sespruau de dar tempra a quei temps vargau d'avon ina partida tschien onns

OLIFANT ord la claustra de Nossadunna dil 9. tschentanner. Pli tard vegnius transformaus en in reliquiar (Museum nazional).

cun dar ina pintga survesta digl instrumentari musical de quei temps. Ins era lu pli libers el combinar vuschs ed instruments. Aschia seresultan en plirs graus, ensemen culla illustraziun egliadas viaden egl origin e svilup d'instruments a flad, a corda e de repercussion. Ils sunadurs de questa emissiun consistan da 4 trumbettists e 4 posaunist che sunan ensemen ed en moda alternonta.

Instruments dat ei en ina moda u l'autra dapi l'entschatta della carstgaunadad, la vusch, vents tras stretgas, cavortgs suflai tras, resultavan tuns natural. Igl inschign e l'ureglia humana ha capiu de construir en divers materials instruments de different character. Ins sa tgei muntada ils instruments han aunc oz tier pievels primitivs, segns de tutta specia, signals d'uiara, informaziuns impurontas, tradiziuns culticas etc.

Nus reproducin en quest liug in dils pli populars uoppens cantonals, il «Bov ded Uri», ina gada en fuorma de veglia arma sin ina bandiera d'uiara dils Urales, lu en fuorma ded usit hodiern. Co la dëtga e la praula explichescha quei emblem, stuein nus schar oz d'explicar. Denton anflein nus traso puspei ella historia svizra quei simbol che meina l'armada, lai resonar il tgiern d'uiara. Quella tradiziun reala, simbol d'attacca e defensiuon, ei consalvada tochen sil di ded oz en tradiziuns festivas. Nus reproducin, cheu sut, in dils pli vegls instruments, in tgiern *Olifant* (Elfenbeinhorn). Tals corns duvravan ins gia ell'antiquitad, mo surtut enconuschents el temps carolingic sco tgiern d'uiara e de catscha, che gioga el temps miez ina rolla ella veglia litteratura medieval-franzosa. Quels corns d'ivur vevan era survegniu il num: *Corns de Roland*, tenor il herox legendar ROLAND, guerrier renomau en survetschs digl imperatur Carli il Grond.

Alfons Maissen

Il bov en fuorma d'animal d'arma. Igl ei il simbol della forza animalica, sco era dil tun fascinont dil tgiern d'uiara.

La musica turila

da Meinrad Giger, Disla, e Michael Friberg, Breil

Cuntegn dil Radioscola: «La musica turila».

1. Survesta historica

- 1.1. Igl origin dalla musica turila
- 1.2. Treis differentas formaziuns
- 1.3. Ils trumbetists dalla cuort
- 1.4. Ils trumbettists militars
- 1.5. Ils trumbettists municipals
- 1.6. Las mistronzas dils trumbettists municipals
- 1.7. Trumbettists municipals mo en marcaus imperials
- 1.8. Las formaziuns
- 1.9. Renomai cumponists da musica turila
- 1.10. La musica turila va da rendiu

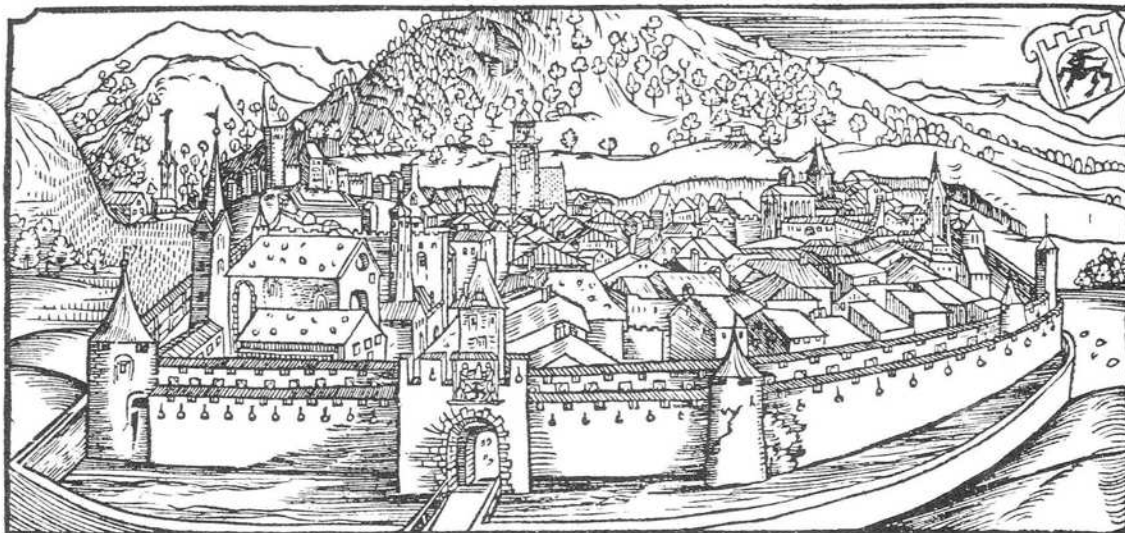
2. Survesta dils instruments

- 2.1. Instruments da flad primitivs
- 2.2. Instruments dil veder testament
- 2.3. La famiglia dalla cincas
- 2.4. La famiglia dallas schalmias
- 2.5. Il svilup dalla trumbetta
- 2.6. Il svilup dalla posauna
- 2.7. La trumbetta
- 2.8. La posauna
- 2.9. Ils instruments da batter

3. Exempels musicals

- 3.1. Intrada
- 3.2. Fanfara
- 3.3. Marsch
- 3.4. Sarabanda
- 3.5. Musica festiva

Las differentas skizzas, maletgs d'instruments ein pri ord ina partida cudischs scientifics e practics de musica instrumentala.

Veduta generala de Cuera digl onn 1547. Dalla Cronica de Joh. Schlumpf 1548. Veseivels el funs ed en posiziun centrala il Pizochel. Seniester sesarva il Scanvetg, dretg la Val renana, la Surselva. – Quel maletg deriva dal temps che la «Musica turila» fuvu en plena flur.

1.1 Igl origin dalla musica turila

All'entschatta dil 14avel tschentaner entscheiva igl art dils trubadurs ad ir da rendiu. Quei fatg ei segiramein d'attribuir alla midada sil camp politic.

En biars marcaus – surtut en Germania – neschan societads da musicists. Il cant vegn tgiraus dils «Meistersingers» e sederasa sur l'entir'Europa dil nord-vest.

Entas la sviluppaiziun dils instruments entscheiv'era igl art da sunar a sederasar rapidamein sur tiaras e marcaus. Sunar in instrument sudeva da quei temps tiel pli sublim art. Ils musicants serecrutavan per la gronda part ord nobels burgheis ni schizun ord famiglias dalla cuort.

Alla fin da quei tschentaner ei il svilup gia schi lunsch che las empremas formaziuns cun musicists da professiun seformeschan.

L'epoca dalla musica turila entscheiva.

1.2. Treis differentas formaziuns

Ell'Europa sesviluppeschon beingleiti treis differentes tips da musica turila:

- ils trumbettists dalla cuort (Hoftrompeter)
- ils trumbettists militars (Feldtrompeter)
- ils trumbettists municipals (Stadttrompeter)

Fetg savens duvravan ins era il plaid fiffer enstagl trumbettist. Interessant ei era ch'insumma tuts musicants cun instruments da flad vegnevan numnai trumbettists. Savens numnavan ins schizun ils tamburs e pauchists aschia. Dil reminent ei quei en noss'armada aunc oz aschia!

La moda dil 18. tschentaner

Silla tiara

El marcau

1.3. Ils trumbettists dalla cuort

Quels musicists stevan en survetsch da cavaliers, conts, prencis e retgs.

Lur pensum consisteva per gronda part enten sunar a caschun d'encoronaziuns

da turniers

da cuorsas e giugs da cavals

da bals e banchets

da festivitads da victoria e pasch

d'autras festivitads da cavaliers (di da naschientscha etc.)

Trumbettist de cuort el 18. tschentaner.

Corns malegiai sin in buccal. Boemia, entuorn 1750

Trumbettists militars meinan l'armada ella battaglia.
Instruments: (Maletg digl onn 1446)
trumbettas liungas
pummers (bumbarduns)
schalamias
pummers
paucas

1.4. Ils trumbettists militars

Trumbettists ni pauchists ch'eran stai durant ina battaglia en survetsch dalla cavalleria astgavan senumnar trumbettists militars. Quels trumbettists survegnevan il grad d'officier. Lur pensum consisteva per gronda part enten dar signals alla truppa.

Dasperas ademplevan els aunc in pensum da fetg gronda responsabladad. Ils fiffers militars havevan numnadamein aunc da funcziunar sco curriers denter las duas armadas hostilas.

1.5. Ils trumbettists municipals

Quels trumbettists stavan en survetsch dil marcau. Els ademplevan pensums ecclesiastics e profans. *Il survetsch profan* er'all'entschatta plitost in survetsch da guardia. Dils clutgers dil marcau anora controllavan els tuttas intradas. Cattavan ils guardians «zatgei dubius» devan els ladinamein alarm cun lur instruments. Era il pensum dalla guardia da fiug era adossaus als trumbettists municipals.

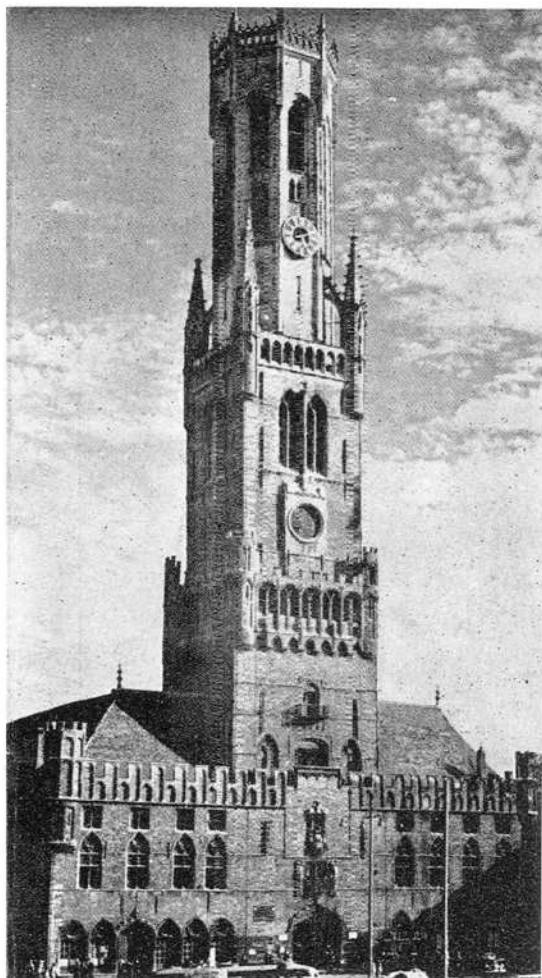
In auter pensum era il dar las uras giud clutger. El contract denter in marcau en Germania ed ina gruppa da musicists stat ei scret denter auter: «... allae Viertelstund davon abblasen und die Stadt bewachen musste!» Con savens ei era da sunar svariava da marcau tier marcau.

La damaun, da miezdi e la sera sunavan ils musicists chorals, canzuns ed autras cumposiziuns instrumentalas. Quellas melodias eran fixadas tenor il temps e midavan da temps en temps. Magari midavan ils musicists lur melodias mintga meins ni era mo mintga stagiun. Aschia savev'il pievel s'orientar el temps dil di, el meins ed ella stagiun.

Ina gruppa da fiffers sesanflava pia permanentamein sin la tuor. Quella gruppa savevan ins era clamar per eventuals pensums nunprovedi.

Auters pensums dils fiffers municipals era il sunar per fiastas dil marcau, per grondas visetas sco era sunar a caschun da bals e banchets elia casa-cumin.

Savens havevan ils trumbettists municipals era da proclamar novas leschas e decrets. Mavan ils cusseglers sin viadi accompignavan ils fiffers els.

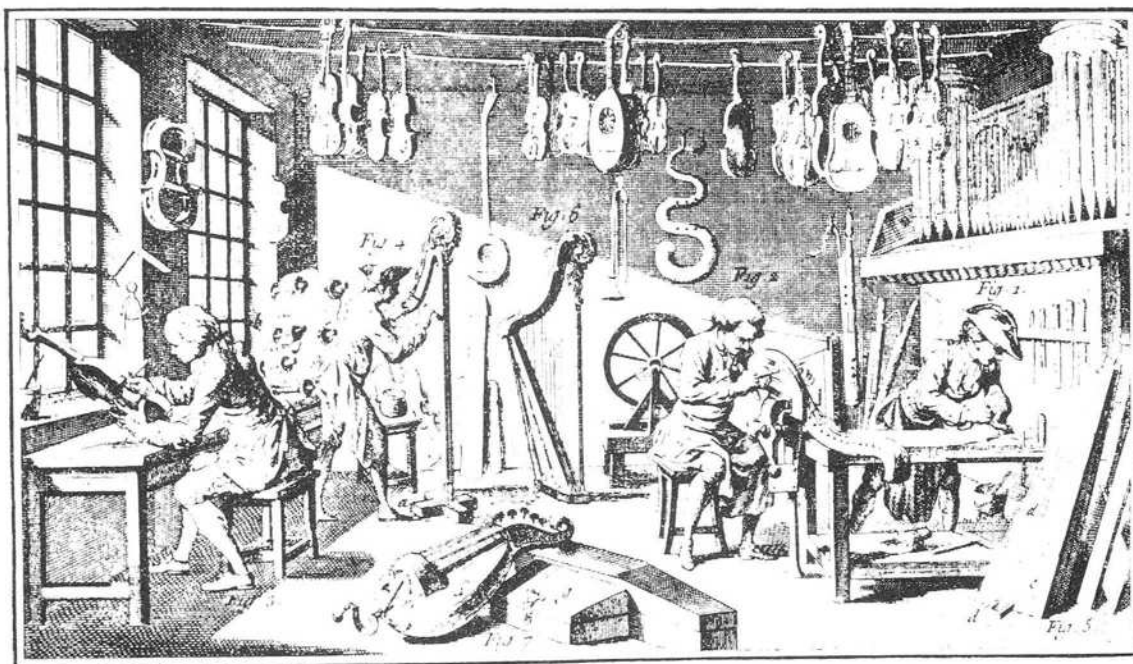

Contas ga han fiffers bein sunau giu da quei maiestus clutger?

Alla baselgia prestavan ils fiffers municipals era nundumbteivels survetschs. Giud clutger ni magari era sin in plaz elevau avon baselgia sunavan quellas gruppas per dar tempra festiva al firau, alla dumengia ni schizun alla perdanonza. Els beneventavan il pievel religius cun canzuns e melodias sacralas. Auters pensums eran:
accompignar las canzuns dil pievel
sunar per
battens
nozzas
sepulturas
ed a caschun d'autras fiastas da baselgia.

Il BELFRIED e las HALLAS a *Brügge* en Belgia representan edifizis de luschezia en quei marcau schi rehs en art, marcau della Flandra dil vest. Quei edifizis ei vegnius baghegius danovamein suenter in barschament ils onns 1282–1296. Da quei baghetg e tuor anora ein ordinaziuns, las brevs de libertad, las leschas vegnidas proclamadas. Perquei vala il *Belfried* per simbol della libertad e sco fanal dil marcau. In cariglion de 47 zennets representa ina attracziun senza paregl.

Dals monuments profans aunc restai neu dal temps miez, ein la Tuor e las Hallas l'ovra d'emprema valor enteifer l'architectura della Flandra.

Luvratori de construcziun d'instruments ed ils fabricants ord il 18. tschentaner. Sco quei ch'il maletg presenta cun sia preit, paran ils instruments a corda d'esser stai lu pli en voga che quels a flad. Vid la preit vesan ins ina *trumbetta liunga*, in *serpent*, e *dulcians*. Ils quater constructurs ein tuts vid la lavur en lur costums dil temps.

1.6. Las mistronzas dils trumbettists municipals

Sco ils calgers, mazlers, cusunzs ed auters mistergners han fundau lur mistronzas han era ils musicants municipals fundau uniuns: las mistronzas dils musicants municipals (*Stadtpeiffer-/Stadttrumpeterzunft*). Quei fatg documentescha d'ina vart tgei impurtanta rolla ch'ils musicants da quei temps giugavan. Da l'autra vart vesein nus ch'ils trumbettists vegnevan acceptai cumpleinamein sco mistergners, pia sco musicants da professiun.

Il punct culminont han quellas mistronzas contonschiu igl onn 1623. Quei onn ha imperatur Ferdinand II fundau la mistronza dils trumbettists e pauchists roials. Da quella uniun tetgala fan era las mistronzas dils trumbettists dallas cuorts e militars part. En dudisch artechels vegnan ils privilegis e dretgs, denton era las obligaziuns notadas. Denter auter san ins leger:

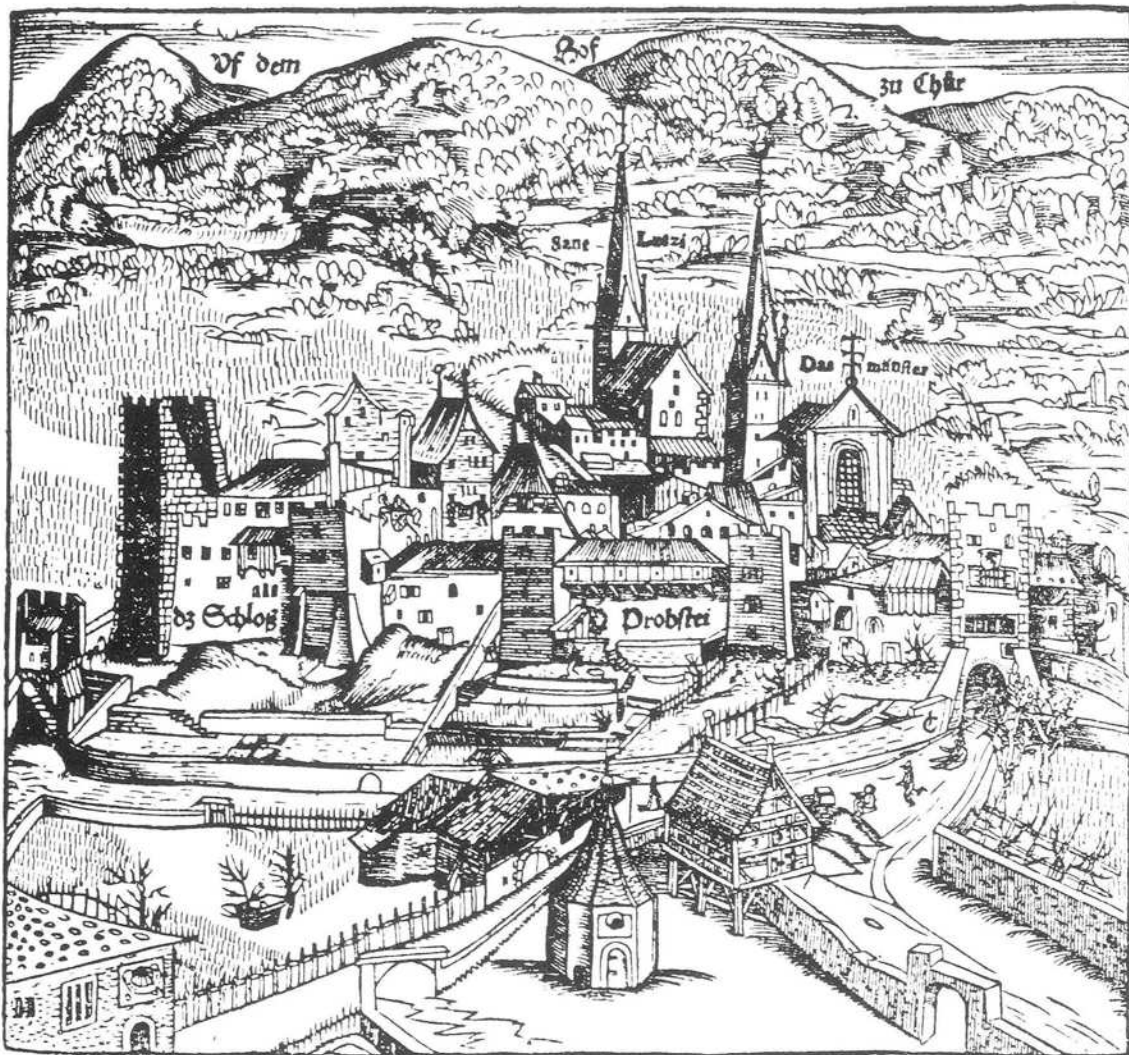
- il sunar sin trumbettas e paucas ei sulettamein lubiu a trumbettists ni pauchists da professiun che stattan en survetsch dalla cuort ni dil marcau.
- musicants da pauc e cumediants sco era musicants ord il sempel pievel astgan buca far diever dalla trumbetta*
- medemamein eis ei era scumandau da far diever dalla trumbetta en ustrias e sin autras fiastas popularas

* sut il num trumbetta ein probabel tut ils instruments ch'ils «trumbettists» da quei temps duvravan da capir

Quei decret ei adina puspei vegnius suttascrets da tut ils imperaturs entochen alla fin dil 18avel tschentaner.

1.7. Trumbettists municipals mo en marcaus imperials

Talas mistronzas astgavan buca vegnir fundadas en tut ils marcaus. La quida d'astgar engaschar trumbettists ufficials havevan mo ils marcaus imperials. Leva in marcau buca imperial fundar ina gruppa da fiffers stueva el gl'emprem dumandar la lubientscha igl imperatur. Ord cronicas intervegnin nus che Turitg, Basilea, Berna, Lucerna e Schaffusa eran loschs cun lur fiffers.

«Uf dem Hof zu Chur». – Igl ei interessant de paregliar questa veduta ord la *Cosmografia* de Sebastian Münster digl onn 1550 cun ina fotografia hodierna dalla medema posiziun anora. – Tenor Erwin Poeschel ei quei maletg de gronda valeta documentaria. El seigi buca mo pli autentics, mobein malegiaus en pli libra maniera e cun pli vasta impressiun e sentiment spazial che ils maletgs digl entir marcau fortificau (mira p. 3). Da quei ravugl de pussonza e mistronza anora, da tuors e clutgers, da portals e castels dill marcau, ein savens commands, cloms d'uiara, signals de tutta specia penetrai viado el lontan.

1.8. Las formaziuns

Las gruppas dils musicants municipals dumbravan buca schi bia commembers sco las musicas instrumentals dad oz. Fetg renomada era la formaziun da quartet. Las biaras cumposiziuns ch'ins enconuscha ord quei temps ein era screttas per quater vuschs. Quellas vuschs corrispundan allas vuschs d'in chor mischedau, sopran, alt, tenor, bass. Ils instruments preferi eran las cincas e las posaunas. Lur tun ferm da metal era tut aparti adattaus per sunar ora el liber. En salas e baselgias duvravan ins savens era schalmias cun dulcian e pummer e fetg savens era ils instruments da cordas. Ina grupp da musicants municipals dumbrava el 17avel tschentaner tenor regla ina cinca e treis posaunas. Ei deva denton era gruppas che sunavan ella formaziun da quintet e sextet. Pil pli sunavan quellas gruppas culs medems instruments. Formaziuns pli grondas era plitost excepziuns. Fetg grev eis ei d'eruir contas formaziuns da musicants che mintga marcau manteneva. La cronica relata fetg pauc en quei grau. Ord la contabilitad dill marcau da Basilea san ins intervegnir che quei marcau dumbrava all'entschatta dill 16avel tschentaner circa 40 guardians da clutger e trumbettists. Segir ei ch'il diember dils musicants dependeva grondamein dalla grondezia dill marcau.

Alta Musica. Trumbettists municipals d'entorn 1500. Da seniester: dulcian, pummer, zinca, schalmaia, pummer e posauna. Maletg extratg da: *La Procession des Pucelles du Sablon*, da Antoine Sallaert. Bruxelles, Musée de Peinture).

1.9. Renomai cumponists da musica turila

In fetg renomau cumponist da quei temps ei *Hans Leo Hassler* staus. El ei era staus in dils emprems cumponists ch'ei ius ell'Italia a studegiar musica.

Naschiu eis el igl onn 1564 a Nürnberg. Suentar studis da musica a Venezia tiels renomai Gabrieliis tuorna el en Tiaratudestga. Sco organist vegn el beingleiti fetg enconuschents. Era sias cumposiziuns per instrumentalists e per chors eran fetg enconuschentas. Cun 31 onn vegn el schizun honoraus cul tetel d'aristocrat (Adelsstand). Plirs onns eis el staus capo-musicist a Nürnberg (oberster Stadtmusicus).

Extratg dal frontispezi dell'ovra «*Syntagma musicum*» da *Michael Praetorius*. El chor principal: posaunas, cantadurs, pummers e dirigent che dat il tact. Da 1611–1615 ha M. Praetorius sez, schegie en survetsch a Braunschweig, dirigiu quella capella cun caschuns de festivads.

IN AUNGHEL CHE SUNA LA ZINCA. IGL AUNGHEL SUNA DAGL AULT DIL DOM DE BAMBERG. (enturn 1235)

Dasperas eis el era aunc staus organist digl imperatur. 1612 eis el morts ella vegliadetgna da mo 48 onns. Era *Johannes Pezel* ei staus in renomau cumponist e musicist. El ei naschius igl onn 1639 e morts igl onn 1694. Duront quels onns ha el sunau e scret musica en plirs marcaus tudestgs. Sia capo ovra ei stada la «Hora decima» ch'el ha scret per duas cincas e treis posaunas. Schegie ch'el ei vegnius mo 55 onns vegls ha el schau anavos numerusas cumposiziuns per gruppas instrumentalas.

Denter ils pli renomai cumponists dalla musica turila sesanfla era *Gottfried Reiche*. El ei naschius igl onn 1667 a Weissenfels, in marcau tudestg. 1688 arriva el sco fiffer a Leipzig. 8 onns pli tard cumparan las «24 quatrizinias per ina cinca e treis posaunas». Sco fetg virtuos trumbettist ha el era dau concert ensemen cun J.S. Bach ella baselgia da s. Tumasch a Leipzig. Tenor la détga duei il trumbettist Reiche esser morts en consequenza dils strapazas da sunar trumbetta egl onn 1734.

Secapescha ch'ei dat aunc auters renomai cumponists ord quei temps. Ei dat denton era biaras cumposiziuns ord il 16- e 17avel tschentaner che portan negin num. Quei numnein nus cumposiziuns anonimas.

1.10. La musica turila va da rendiu

Alla fin dil 18avel tschentaner entscheiva il sunar sin tuors e clutgers a svanir plaunet. Sco igl origin dalla musica turila ei era la fin da quella ligiada vid midadas el patertgar politic. Il temps dalla revoluziun franzosa tschenta era alla musica autras pretensiuns. Co vulan las pintgas formaziuns dils musicists municipals sunar per quellas massas da glieud che serimnan per proclamar lur parolas?

Il svilup dils instruments ei adina ius vinavon. Aschia han ils musicants da tuors e clutgers survegniu concurrenza da lur collegas en dalas e hallas da concert.

En plirs marcaus entscheivan ils burgheis schizun a reclamar ch'els vegnien disturbai en lur ruas da notg. Aschia svaneschan tochen viaden els 1850 quasi tut ils representants dalla musica turila.

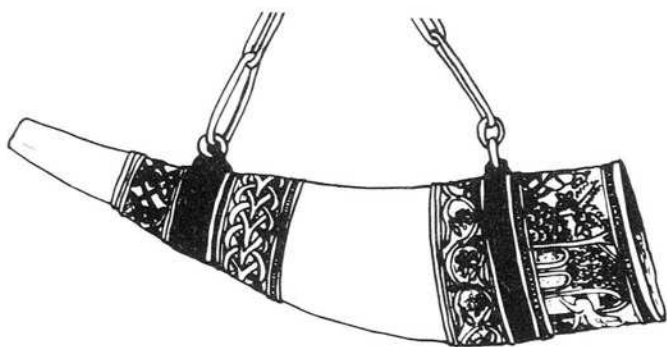
Suenter in cuoz da ferm 400 onns ei era quell'epoca da musica da quintar tier la historia.

2. Famiglias d'instruments en lur svilups

2.1. Instruments da flad primitivs

Tut ils instruments da flad ein sesviluppai ord il tgiern d'animals. Quels corns vegnevan duvrai per dar signals en las battaglias. Savens duvravan ins era quei instrument sco mied da communicaziun ella catscha ed era per auters intents. Segir enconuschan tut ils scolars il tgiern d'Uri.

Beingleiti han ins anflau in meglier material per ils corns d'uiara: il fier. Corns construi cun quei material eran pli robusts ed havevan in tun pli recent e ferm. Cheutras eran quels corns pli adattai per dar signals sil camp da battaglia.

Igl *olifant* (plaid derivaus d'elefant) ei in tgiern de signal derivonts dagl Orient. El vegneva il bia fatgs d'ivur e surtratgs cun reha ornamentaziun. Gia dapi il 10. tschentaner vegnan ils *olifants*, instrument antic e biblic, considerai per obects d'aulta valor.

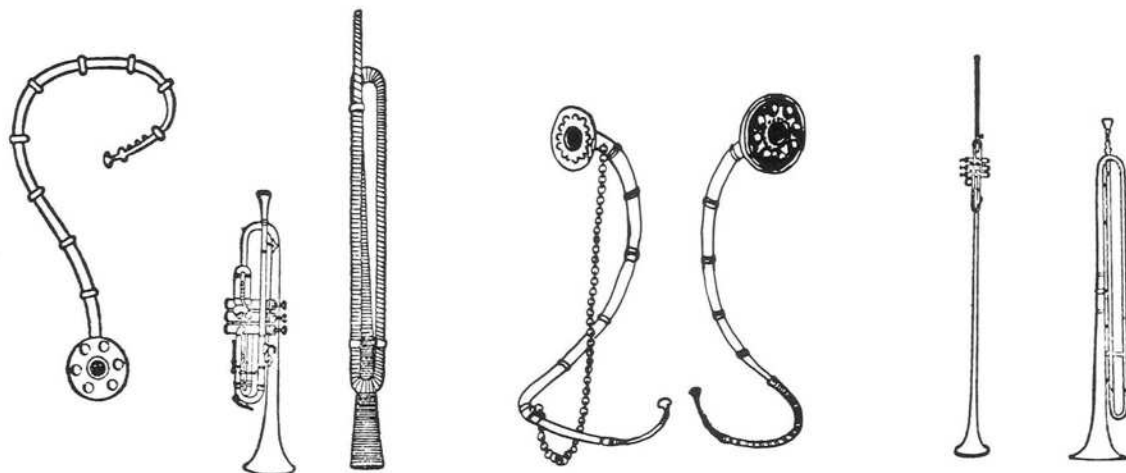

Tgiern d'uiara dil temps roman. Characteristics il mantener trtavers, l'urschiada sut bratsch vi e siado sur tgau en ed a buna posiziun.

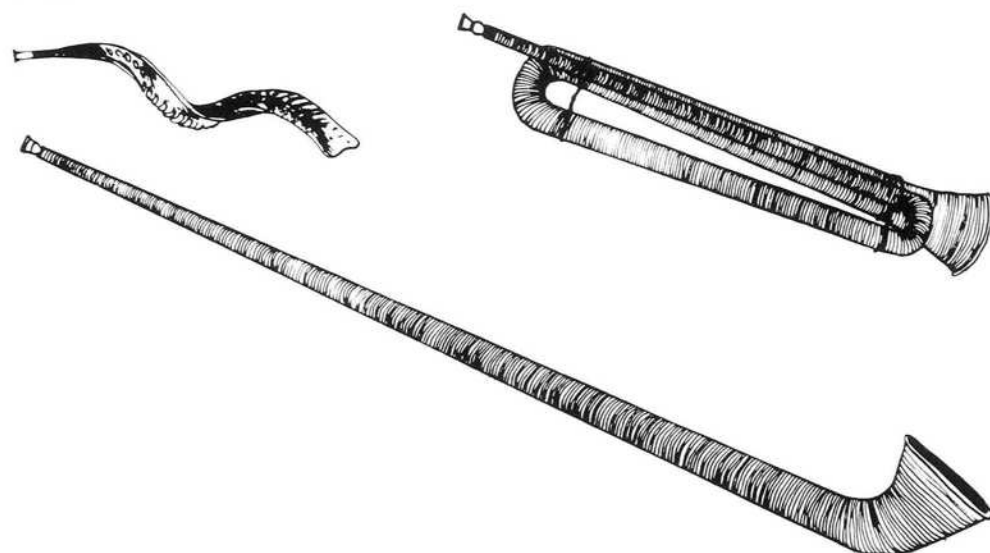
2.2. Instruments biblics

Las posauanas da Jericho che tuts scolars enconuschan neu dalla bibla eran buca posauanas, mobein corns d'animals che vegnevan numnai schofars. Il schofar vegneva fabricaus ord il tgiern d'anugl. Cun quei tgiern marschavan ils Gediis ell'uiara. Quellas musicas da circa 120 commembers mettevan naturalmein en embrugl e tementavan igl inimitg.

La lura ei il pli vegl instrument da metal cun buchins. Entras excavaziuns han ins anflau quei instrument el nord dalla Tiaratudestga ed en Scandinavia. Quels instruments derivan ord il temps da bronz. Els vegnevan pia era culai ord bronz e per part era ord irom. Cun la lura savevan ins sunar circa 12 tuns, ils tuns naturals.

De remarcar tut specialmein ein las differentas «luras», instruments neuagiu dalla Scandinavia e della Germania dil nord. Quels instruments a flad, d'irom ni de bronz, ein vegni catta da 1600–600 avon Christus. Els ein urschiai e 2 m liungs, ils emprems instruments cun buchins foppai. Ch'ins ha anflau els il bia sco schumellins, ein probabel d'explicar cull'idea d'instruments plimitivs, fatgs ord corna d'animals. Ins patratgi vid il «Bov ed Uri.» – Ils ulteriurs instruments en retscha ein enconuschents: trumbettas, instruments era rullai da scorsas, ina dellas pli veglias modas, era applicada en nossa cuntrada.

Plirs instruments de gronda vegliadetgna: il *schofar* (sisum seniester), vegl instrument giudaic, ord corna de tschanc. El vegn aunc oz duvraus el cult giudaic. Siat de quels *schofars*, instruments magics, dueigien haver spazzau ils mirs e tuors de Jericho. – Il *büchel* ei ina specia de tiba d'alp, cunzun sunada aunc oz en parts della Svizra centrala. La *tiba ded alp*, ch'ei semantenida tochen oz en biaras tiaras muntagnardas. La tiba grischuna ei cuorta, fatga en lenn ni stuors. Donn che quei bi instrument resuna buca pli da nossas alps.

Tgiern de signal ei quei olifant
(mira p. 11). 14. tschentaner.
Tenor «Monuments français» de
Willemin.

«Il pumer de Jesse». Ils perdavons de Jesus ein representai cun instruments de
musica e fuorman in concert celestial. Miniatura d'in Ms. dil 15. tschentaner.

Concert de Cuort a Paris. Facsimile d'ina gravura dil Ballet della Regina (1582)

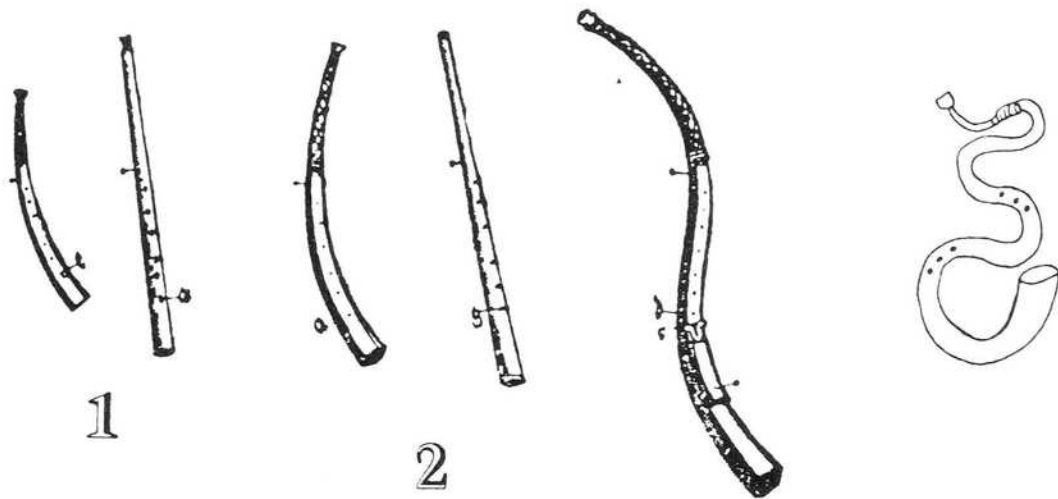
Trumbettas de pastur. 8. tschentaner,
tenor in manuscret engles. Museum
britannic, Londra.

2.3. La famiglia dallas cincas

La cinca ei in instrument liung che vegneva construida ord l'enn ni ivur (ies d'elefant). Quei instrument vegneva sunaus cun in buchin semeglionts alla trumbetta dad oz. Entras las sis ruosnas dalla vart giu semegliava la cinca denton ins flauta. Quellas ruosnas havevan era la medema funcziun sco ellas han aunc oz tier la flauta.

La cinca vegneva baghegiada en differentas fuormas e grondezias. La fuorma havev'in influenza sil character dil tun. La cinca grada haveva in tun pli fin e migeivel che la cinca uiarscha cun siu tun git e recent. Entras construir cincas pli grondas han ins saviu entscheiver a sunar en pliras vuschs. Pli gronds igl instrument e pli bass ch'il tun ei! Igl instrument ch'ins duvrava da sunar la vusch dil bass era circa 2 m liungas. Entras strubegiar quella cinca monstrusa ei in niev instrument naschius. Muort sia fuorma han ins numnau quel la serpenta.

El 16avel tschentaner contonscha quella famiglia d'instruments il punct culminont en sia liunga historia. Entras siu tun ferm e recent preferavan ins savens quei instrument alla violina. Viers la fin dil 18avel tschentaner vegnan las cincas remplazzadas entras auters instruments.

Gruppa d'instruments:

1. zincas pintgas
2. zinca mesauna
3. zinca gronda
4. serpenta

Vuschs:

1. sopran
2. alt
3. alt/tenor
4. tenor/bass

Mira *serpeta* p. 25, sut seniester

Flauta dubla ord il 14. tschentaner, tenor «Monuments français» de Willem.

Sirinx cun 7 fiffas. Ms. della Bibla d'Anger.

Trumbetta curvada de tgiern.
11. tschentaner. Museum
brintannic.

Trumbetta grada cun pei. 11.
tsch. Tenor manuscret della
bibl. cotoniana. Mus. brit.

Il *Trubadur* Heinrich Frauenlob cun ses musicants. Aschia eis el malegiaus elia Purgameina Manesse gia avon 1350 (seniester e'la gruppa). Pli tard sorprendan ils Meistercantunzs (Meistersinger) l'ierta dils Trubadurs (Minnesinger) ed introduceschan sin fiastas de cant concurrenz.

2.4. La famiglia dallas schalmias

La schalmia ch'ei vegnida transportada gia avon il temps medieval digl Orient en l'Europa. Ella era surtut in instrument da pasturs. El 14avel tschentaner eis ella era vegnida enconuschenta els marcaus ed ellas cuorts dils cavaliers.

Quei instrument ch'era il pli savens construius ord lenn haveva ruosnas sco la flauta. Per buchin surveva in stumbel che vegneva smaccaus plats e mess en buca. Entras fladar tras il nas era ei pusseivel da sunar liungas melodias senz'interrupziun.

Beingleiti han ins entschiet a baghegiar schalmias en differentas grondezias. Aschia era ei pusseivel da sunar tuttas vuschs cun schalmias. Ils instruments bass han survegniu il num pümmer ni bumbardun. Quei instrument semegliava la schalmia. El era gie era baghegius tenor il medem principi.

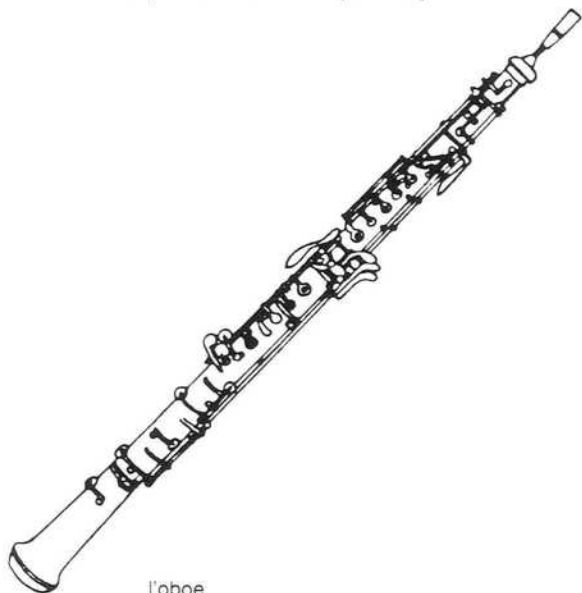
El decuors dil 18avel tschentaner ei quella famiglia d'instruments vegnida remplazzada entras la oboas.

Mo en las tiaras orientalas audan ins aunc tscheu e leu in pastur a sunar cun la schalmia.

Ord il dulcian ei il fagot dad oz sesviluppau. Quei instrument duvravan ins savens ensemen cun las chalmias per sunar il bass. Siu tun era in tec nasals denton cumpleins e dultschs (dulcian).

Dulcian e pummer (mira gruppa p. 9)

l'oboe

2.5. Il svilup dalla trumbetta

Sur dall'entschatta dil svilup dalla trumbetta sedispetan ils perscrutaders. Ferton ch'ils ins pretendan ch'il svilup hagi gia entschiet el temps roman pretendan ils auters che quei svilup hagi entschiet per egl 11avel tschentaner.

Empremas trumbettas

Alla fin digl 11avel tschentaner ein ils Sarazens penetrai en l'Europa. Lur instruments ch'els duvravan en las battaglias numnavan ins las busunas. Quei instrument consisteva ord in liung bischel da metal. Muort sia fuorma vegneva el era numnaus la trumbetta grada.

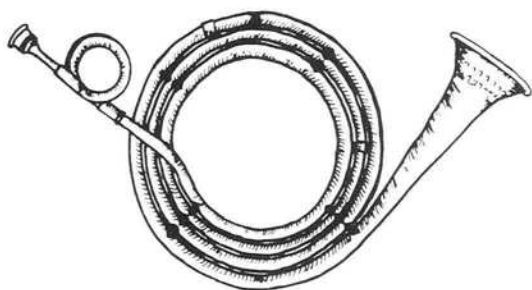
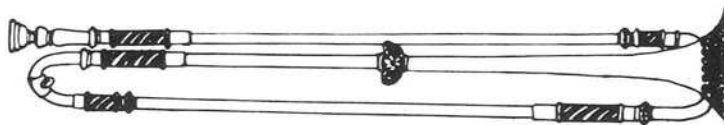
Per scursanir la lunghezia da quei instrument han ins fatg biaras emprovas ed experiments e quei durontplirs tschentaners. Il strubegiar quei bischel satel era da quei temps denton buca lev. Per igl onn 1680 gartegia ei per l'emprema ga da strubegiar ina trumbetta senza stuer tagliar ed empunir.

Sin quellas trumbettas savevan ins secapescha sunar mo ils tuns natural. Sin differentas modas e manieras emprovan ils construiders d'instruments combinaziuns per era saver sunar auters tuns cun quei instrument.

Trumbetta stretga e de fuorma grada.
(Nürnberg 1657)

Trumbetta liunga, 1716. Instrument empuniu.

Trumbetta rodunda. Era numnada trumbetta de catscha, trumbetta taliana, franzosa. Fuorma de tgiern d'ual, formada en in toc.

La trumbetta d'artg

Seriusas perscrutaziuns pretendan ch'ei devi gia el 14avel tschentaner tals instruments. La pli veglia trumbetta d'artg ch'exista aunc deriva digl onn 1650. La trumbetta tudestga ch'era fetg derasada el 17 e 18avel tschentaner vegneva sunada entras stuschar e trer in bischel denter instrument e buchín. Quei indrez era buca fetg emperneivels, lubeva neginas passaschas spertas e pretendeva in bien musicant vid gl'instrument.

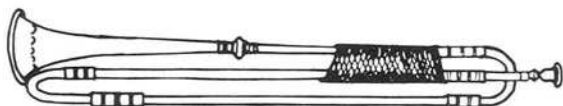
Trumbettas d'artg pridas en maletg ord in cudisch de psalms digl onn 1520. Cudisch de Leitmeritz (Litomerice, pron. Litomierschice) en Tschecoslovachia dil nord-vest.

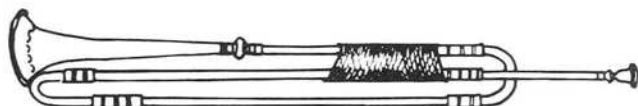
Trumbetta d'artg en factura tudestga 1615.

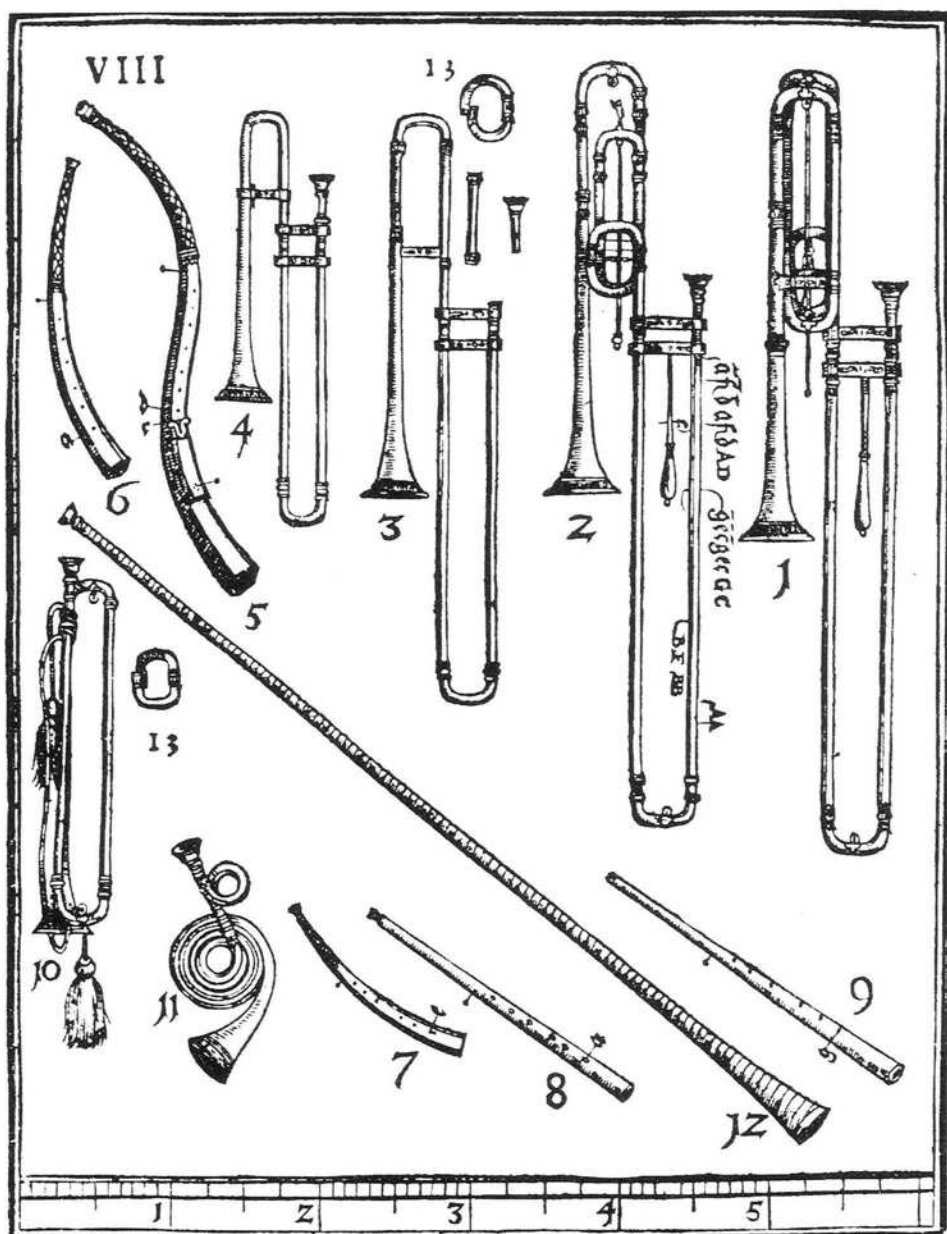
Sura: bischel de buchín en posiziun normala
Sut: bischel de buchín tratgs neuadora

A

B

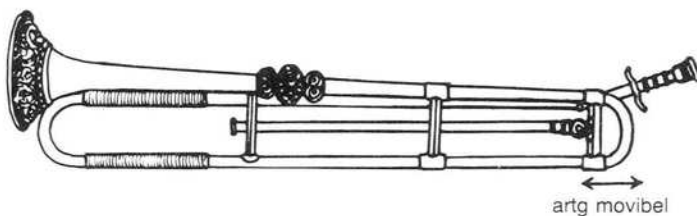

1. 2. Quart-Posaunen. 3. Rechte gemeine Posaun. 4. Alt-Posaun. 5. Cornet
 Groß Tenor-Cornet. 6. Recht ChorZincl. 7. Klein DiscantZincl / so ein Quint höher.
 8. GeraderZincl mit ein Mundstück. 9. StillZincl. 10. Trommet. 11. Jäger Trommet.
 12. Hölzern Trommet. 13. Krumbügel auf ein ganz Phon.

Il tip engles savess ins plitost cumparegliar cun la posauna d'artg dad oz. Quei instrument ei vegnius sviluppaus pli tard ch'il tip tudestg. Ord quei instrument ei la posauna d'oz sesviluppada.

Trumbetta englesa d'artg. Emprema mesadad dil 19. tschentaner

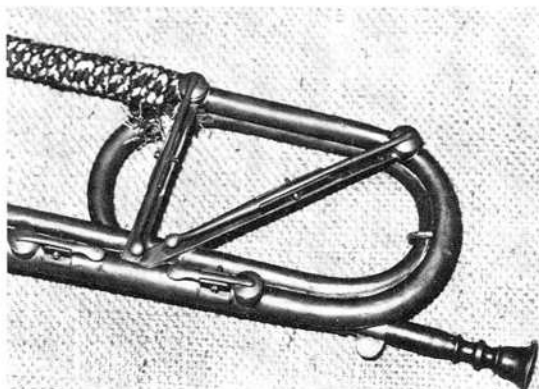
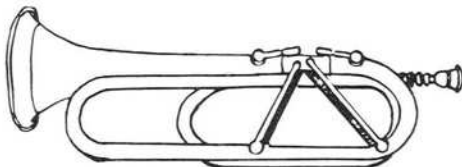

La trumbetta da dettals

Entuorn 1770 entscheiva in musicist russ a construir trumbettas da dettals. Anton Weidinger ch'era da lezs temps trumbettist municipal a Vienna auda da quei ed entscheiva ladinamein ad experimentar en quella direcziun, e quei cun success. Igl onn 1796 scriva Joseph Haydn extra per Weidinger il renomau concert per trumbetta en es-dur. Quei fatg muossa a nus con lingiera e cromatica che la trumbetta da dettals stueva esser!

Trumbetta ord il Museum Burri, Berna. Era vid quei instrument vesein nus dus ga dus dettals differents.

Trumbetta de 4 dettals. Entschatta dil 19. tschentaner.

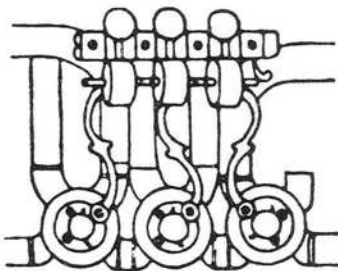
La trumbetta da ventils

All'etnschatta dil 19avel tschentaner entscheivan plirs construiders d'instruments ad experimentar cun trumbettas da ventils.

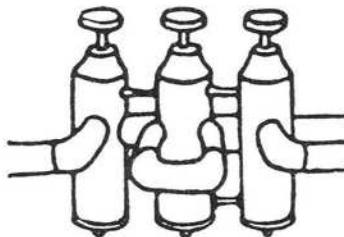
1813 Blümel, in cronist tudestg inventescha in instrument cun dus ventils.

1832 Josef Riedl da Vienna lai patentar in instrument cun treis ventils da cilender.

1835 J.G. Moritz da Berlin construescha ils ventils da pompa. Il principi ei il medem sco tier ils ventils da cilender.

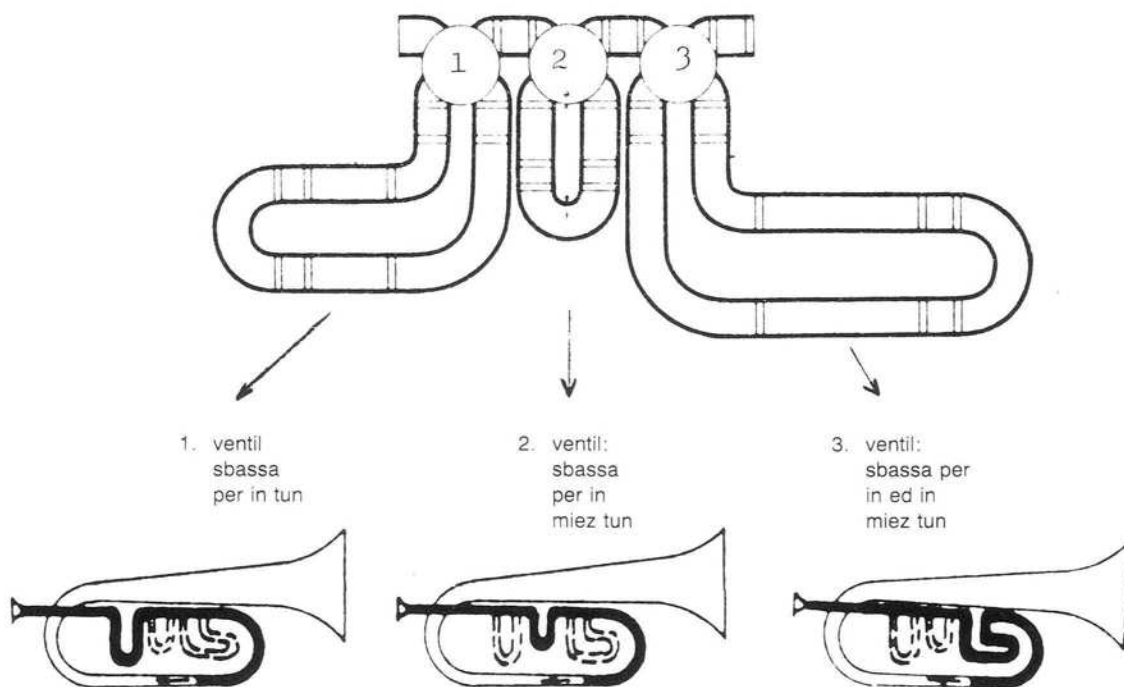

Ventils de cilender

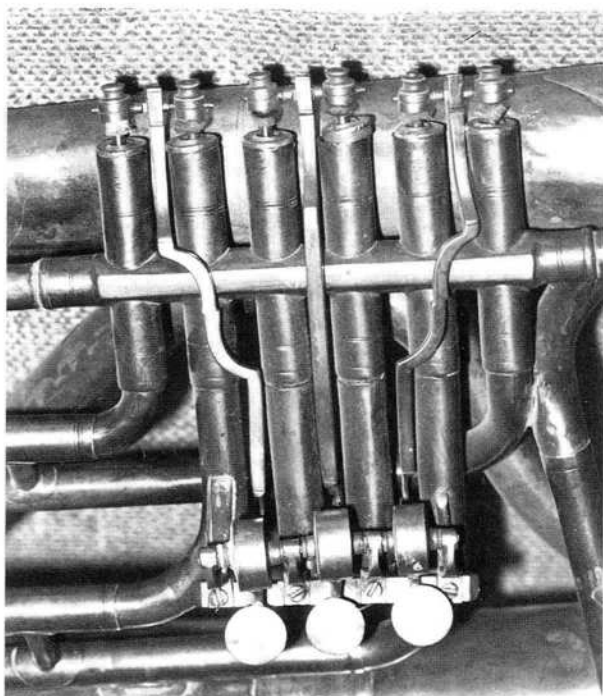

Ventils de pompa

Tuts sistems da treis ventils funcziuneschan aunc oz tuttina sco avon 150 onns. Entras la cumbinaziun da quels ventils savein nus sunar sin la trumbetta tut ils tuns sur treis octavas.

Pli liunga che la via ei e pli bass ch'il tun vegn!

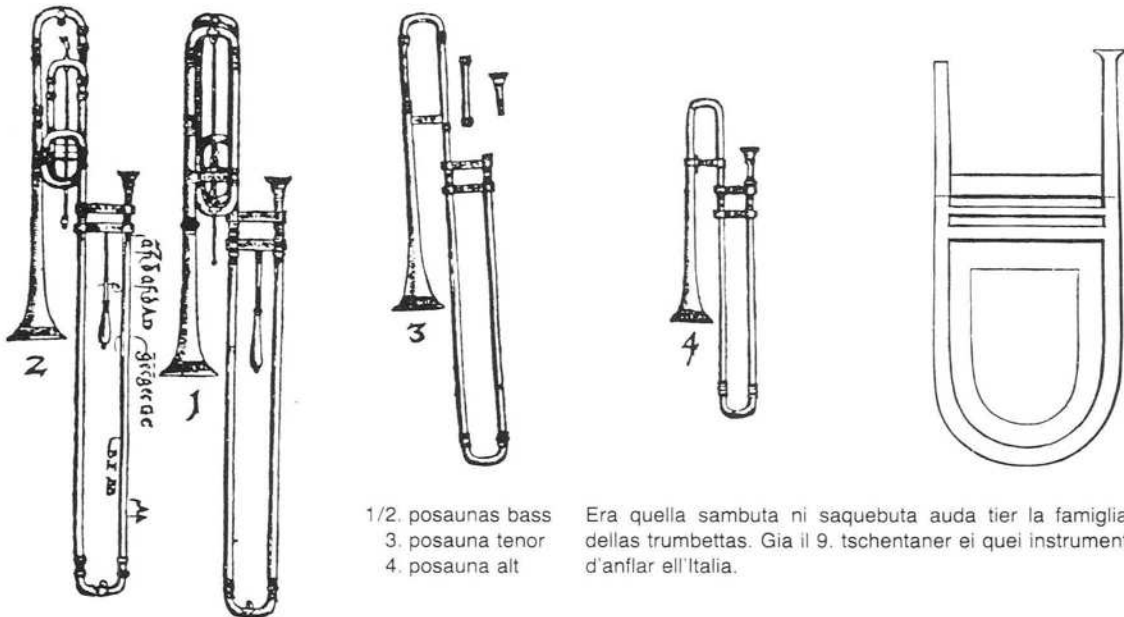
Ventils en ina trumbetta ord il Museum Burri, Berna

Instrument de contrast: ord il 9. tschentaner, numnaus *Chorus à pavillon simple*, cun ruosnas. Ms. Saint-Blaise, Frontscha

2.6. Il svilup dalla posauna

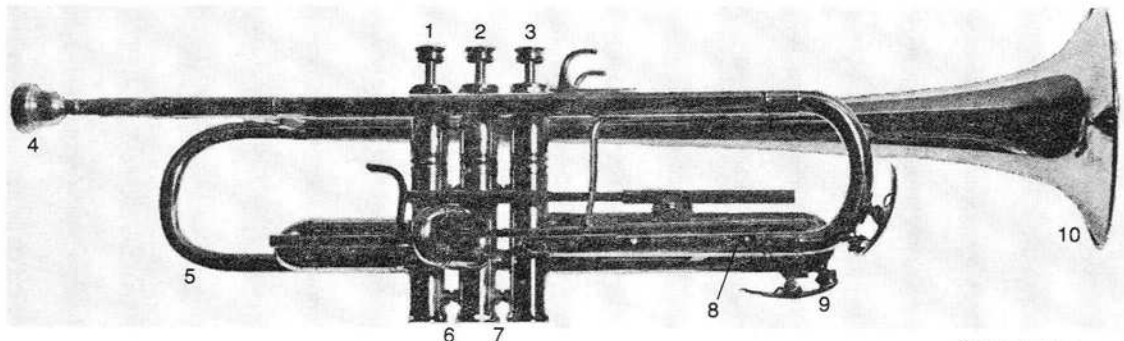
Da tut ils instruments da stuors ha la posauna fatg tras il pli cuort svilup. All'entschatta dil 15avel tschentaner vegn igl artg inventaus. Aschia ei il principi per la construcziun dalla posauna gia anflaus. Quei che suonda ei mo pli meglieraziuns vid material e tecnica. El 16avel tschentaner construeschan ins differentas grondezias da posaunas. Aschia savevan ins sunar la vusch dil bass, tenor ed alt cun posaunas. Prendevan ins aunc la trumbetta d'artg vidlunder savevan ins sunar tuttas quater vuschs cun quella famiglia d'instruments. (Cumpareglia la famiglia dallas cincas cun quella dallas posaunas!)

Da quellas differentas grondezias vegnan oz mo pli duas duvradas, la posauna tenor e la posauna bass. Cun l'invenziun dils ventils el 19avel tschentaner han ins era entschiet a construir posaunas da ventils. Quellas han denton mai contonschiu gronda calamita tiels musicants. Ellas possedan buca in schi brigliant e maiestus tun. Oz vesan ins strusch pli tals instruments.

2.7. La trumbetta

La trumbetta ha in tun fetg clar e sonor. Ins astga denton buca sfurzar el. Spert daventa el dirs e displascheivels. Quei tun brigliant ei fetg adattaus per sunar fanfaras. La trumbetta ha beingleiti anflau la via egl orchester sinfonic. Cheu suna ella passaschas che drovan forza e tun brigliant.

- 1. emprem ventil
- 2. secund ventil
- 3. tierz ventil

- 4. buchin
- 5. bischel
- 6. maschina

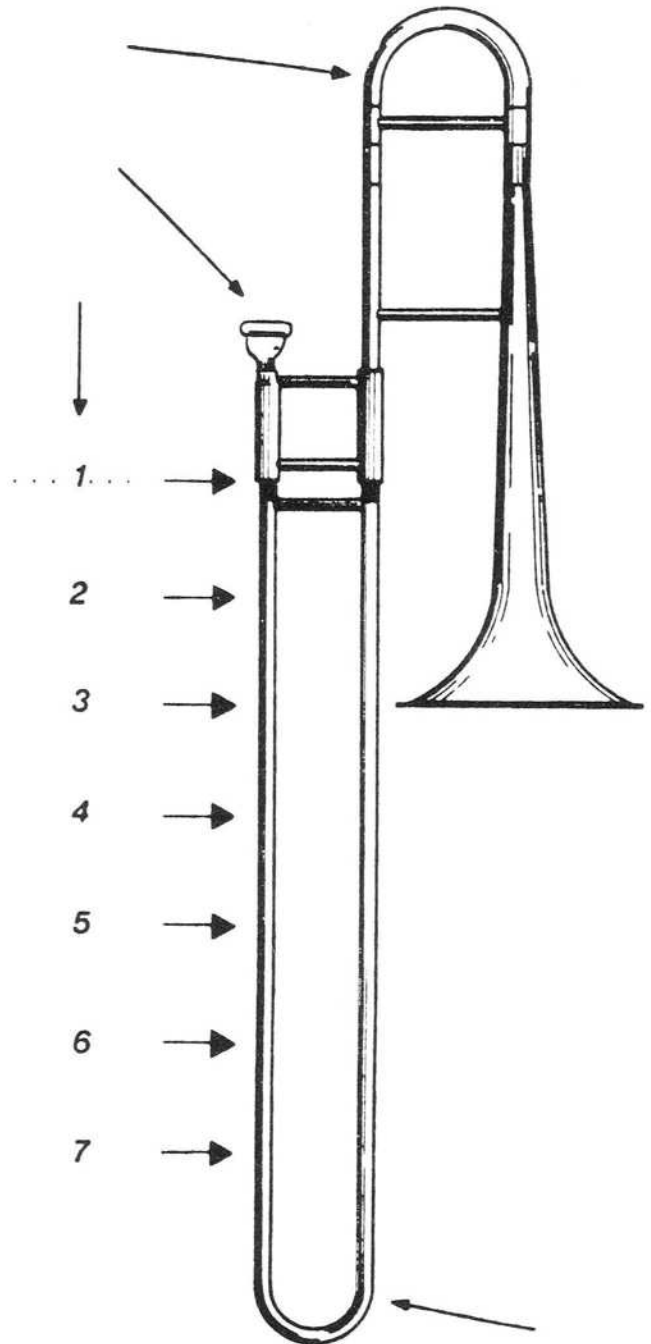
- 7. mantener
- 8. artg d'accordar
- 9. spina d'aua
- 10. calisch

2.8. La posauna

Mintga posiziun sbassa il tun. Pli liungas ch'igl artg ei e pli bass ch'il tun vegn!
Zatgei tut aparti dalla posauna ein ils glissandos. Quei effect ei giavinonts e vegn duvraus fetg savens ella musica moderna.

17. tschentaner

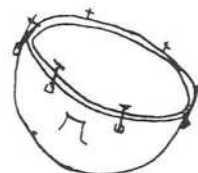
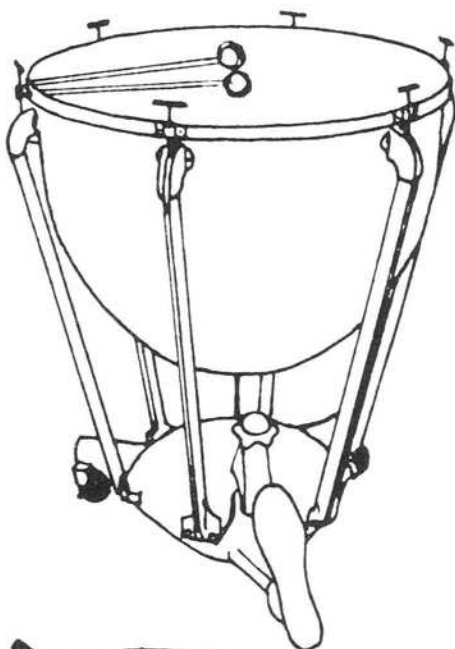

20. tschentaner

2.9. Ils instruments da batter

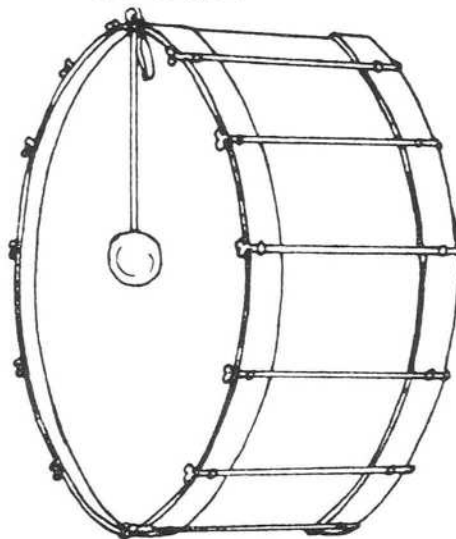
La pauca ei vegnida transportada ell'Europa el decuors dil 15avel tschentaner. Quellas paucas eran pli pintgas che quellas dad oz. Ell'armada duvravan ins la pauca tier la cavallaria. Ils pauchists eran da lezs temps fetg respectai, gest sco ils trumbettists. Era ei gie buca schi lev, seser sil cavagl da mintga maun ina pauca e menar las truppas bein el pass. Era en las cuorts giugava la pauca ina fetg impurtonta rolla. Las paucas d'oz ein secapescha pli modernas e surtut pli semplas d'accordar. La pauca gronda san ins accordar sils tuns (D, E) F-C. La pintga tuna secapescha pli ault B-f (g, a).

pauca per orchester
20avel tschentaner

schumber dalla musica
instrumentala

schumber grond

schumber da marschar

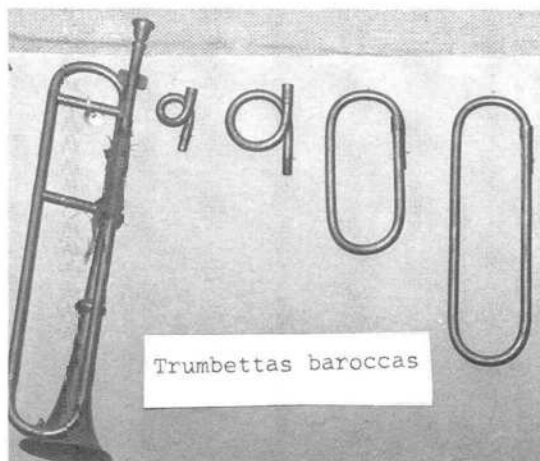
Il schumber grond san ins buca accordar. Quei instrument – che tuts scolars enconuschan entras la musica instrumentala – ha pudiu fitgar pei ell'Europa per alla fin dil 18avel tschentaner cura che las musicas instrumentalas militaras han entschiet a vegnir fundadas. Dapi lu vegn el duvraus sco instrument da ritmus en tut las musicas instrumentalas.

Il schumber pign era gia enconuschents el temps antic. Sco il schumber grond ha era il pign duas pials. Ina da quellas ei surtratga cun cordas. Quei instrument tuna pli ault e sonor ch'il schumber grond.

El temps medieval vegneva quei instrument duvraus per l'infantaria, pia per la truppa a pei.

Dil schumber pign dat ei oz differentas fuormas e grondezias.

ORD IL MUSEUM D'INSTRUMENTS A FLAD E DE STUORS «BURRI», BERNA

Ei setracta d'in museum preponderontamein d'instruments de stuors. Duas fotografias representan maschinas de luvratori, traglias de fier, splattetschas etc. Seniester sut sesanfla in *serpent* e zacontas zincas.

3.1. Intrada

Cumponist: nunenconuschent
Arranschader: Herbert Frei

Intrada: L'intrada ei ina cumposiziun che vegneva sunada all'entschatta d'in concert ni dil survetsch divin. Sia fuorma era libra. Pil solit consista l'intrada ord duas ni treis parts. Il cracter ei festiv e pompus.

in B

1. 2. 3. 4. 5. *p* B/F

3.2. Fanfara (per trumbettas da signal e paucas)

Componist: nunenconuscent

Arranschader: Herbert Frei

Fanfara: La fanfara ei primarmein in signal ch'ills trumbettists militars devan allas truppas. Pli tard han ins era entschiet a duvra quellas cumposiziuns per la catscha. Oz vegn la trumbetta senza ventiils savens numnada fanfara.

I.

II.

III.

Pauken B/F (ad.lib.)

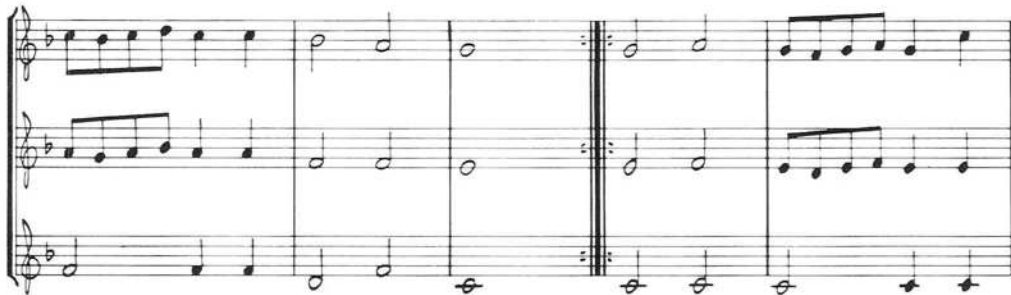
3.3. Marsch

7. Cumponist: Chédeville (1694–1782)
arranschader: Herbert Frei

Marsch: Il marsch ei aunc oz il pensum primar da tuttas musicas militaras. El temps dalla musica turila era il marsch aunc fetg sempels. Culs onns ha quella fuorma da cumposiziun fatg tras in immens svilup. Il marsch hodiern consista normalmein ord in'introducziun, duas parts e lu il trio en in'autra tonalitat. Buca d'emblidar ein ils maiestus marschs da concert ch'ins sa sunar mo en ina sala da concert.

Marsch von Chédeville 1694-1782

Satz: H. FREI

anschliessend nochmals die Fanfare

3.4. Sarabanda

Componist: Johannes Pezel (1639–1694)
Arranschader: Theophil Hug

Sarabanda: La sarabanda ei in sault che deriva dall'America centrala. Entras las scuvretgas ei quei sault vegnius purtaus en Spagna e Frontscha. El 16 e 17avel tschentaner sederasa quei sault fetg festiv en tut las cuorts dall'Europa. Oz drovan ils cumponists quella fuorma musicala en ina part dalla suitea.

2. Sarabande

Johannes Pezel
1639-1694

$\text{♩} = \text{ca. } 76$
Sopr. I
Sopr. II
Alt. *f*
Ten.
Bass

5
10
15

3.5. Musica festiva (1. part)

Cumponist: Hans Leo Hassler (1564–1612)

Arranschader: Theophil Hug

Quella cumposiziun ei sco il num tradescha fetg festiva. Ella saveva vegnir sunada en baselgia ni en in palast.

$\text{♩} = \text{ca. } 108$

Hans Leo Hassler
1564-1612

Sopr. I
Sopr. II
Alt.
Ten. I
Ten. II
Bass

f

5

10

ER 1135

a) *expressiuns musicalas*

alt 1.8; bass 1.8; canzun 1.5; choral 1.5; cumponist 1.9; cumposiziun 1.5./1.8./1.9; cumposiziun instrumentala 1.5./1.9; ecclesiastic 1.5; epoca 1.1./1.10; fanfara 3.2; fifer 1.2./1.4./1.5./1.7./1.9; formaziun 1.1./1.2./1.8./1.10; intrada 3.1; instrumentalist 1.9; marsch 3.3; melodia 1.5; misica instrumentala 1.8; musica turila tetel/1.1./1.9./1.10; notaziun mensurala 1.5; organist 1.9; ovra 1.9; pauchist 1.2/1.4/1.6/2.9; profan 1.5; quartet 1.8; quintet 1.8; sacral 1.5; sarabanda 3.4; sextet 1.8; sonatina 3.6; sopran 1.8; tenor 1.8; tambur 1.2; trubadur 1.1; trumbettist 1.2/1.4./1.6./1.8./1.9./2.9; trumbettist dalla cuort 1.2; trumbettist militar 1.2./1.4; trumbettist municipal 1.2/1.5./1.6./1.8; virtuos 1.9.

b) *instruments*

bumbardun 2.4; cinca 1.8./1.9./2.3; cinca gronda 2.3; cinca mesauna 2.3; cinca pintga 2.3; dulcian 1.5./1.8./1.10; fagot 2.4; flauta 2.3; instrument da batter 2.9; instrument da corda 1.8./1.10; instrument da flad 1.2; instrument primitiv 2.1; lura 2.2; oboa 2.4; olifant 2.1; orgla 1.5; pauca 1.4./2.9; posauna 1.5./1.8./1.9./2.6; posauna alt 2.6; posauna bass 2.6; posauna tenor 2.6; pumer 1.4./1.8./2.4; schalmia 1.4./1.8./2.4; schumber grond 2.9; schumber pign 2.9; schofar 2.2; serpenta 1.10./2.3; serpenta da dettals 2.3; tgiern d'ustria 2.1; tgiern d'Uri 2.1; trumbetta 1.6./1.9./2.5./2.7; trumbetta d'artg 2.5; trumbetta da dettals 2.5; trumbetta grada 2.5; trumbetta liunga 1.4; trumbetta rodonda 2.5; violina 2.3.

Dus musicants che sunan flautas ed in il cornet a buchin, dessignai e gravai da J. Amman, 16. tschentaner.

Musicant che suna la trumbetta militar, designada e gravada da J. Amman, 16. tschentaner.

Litteratura consultada:

Herbert Frei: Trompete und Trompeter/Selbstverlag 5507 Mellingen
 Wilhelm Ehmann: Johannes Kuhlo/Luther-Verlag, Witten-Ruhr
 Wilhelm Stauder: Taschenbuch der Musikinstrumente/Humboldt nr. 70
 Luc-André Marcel: J.S. Bach/ororo nr. 83
 Brass Bulletin nr. 5/6/22/25
 Lexikon des Blasmusikwesens/Schulz-Verlag Freiburg D
 Lexikon: Musik von a-Z/NSB

Hans Memling. Aunghels che fan musica. Il maletg representa l'ala seniastra d'in Trifticon, scaffius entuorn 1490. Da seniester ils suandonts instruments: in psalteri, ina trumbetta de muniessas (Trumscheit), la liuta, ina trumbetta, in bumbart. – Sill'ala dretga sunan aunc ina gada tschun aunghels, denton cun auters instruments: la busina, il portativ (orghel portativ), la harpa, la fidla. – Anversa, Museum roial.